

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ο ΗΓΕΜΩΝ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΚΙΑΒΕΛΛΗ

Ο ΗΓΕΜΩΝ

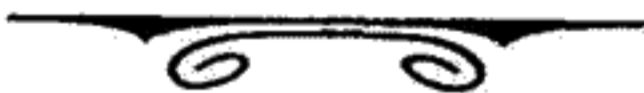
(Κατὰ μετάφρασιν Π. Χ.)

ΝΕΟΚΛΕΟΥΣ ΚΑΖΑΖΗ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Α. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

1909

Ε.Υ.Δ. Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος προσφορὰ ἐνὸς τῶν ἀρίστων καὶ σπουδαιοτάτων προϊόντων τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς ἐπιστήμης, τοῦ Ἡγεμόνος τοῦ Μακιαβέλλη, κατὰ τὰς πονηρὰς ἡμέρας, τὰς ὁποίας διέρχεται, ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ἀνάγκης. Ὁ προορισμὸς, ὃν ἐπέδιωξεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος διὰ τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ, ἡσήμεραι ἀπόλλυσιν ἔδαφος, ἢ τέως ἰσχυρὰ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ὑπεχώρησε καὶ ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς ἀπειλητικῆς ἐμφανείας νέων ἱστορικῶν παραγόντων, ἀγνώστων μονονουχί πρὸ μιᾶς γενεᾶς, ἤδη δὲ ἀπαισίως ἀμφισβητούντων πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ὑπεροχὴν καὶ ὑπόστασιν. Πάντες οἱ λαοὶ οὗτοι ἀνέπτυξαν καὶ ἀναπτύσσουσιν ἔκτακτον δραστηριότητα, ἰδίᾳ δὲ στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἧτις, ὅς τὸ ὁμολογήσωμεν, ἐνέπνευσε σεβασμὸν μὲν καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, ἐκτίμησιν δὲ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον. Πρὸ τοῦ φαινομένου τούτου, τοῦ ἀπροσδοκῆτου, τοῦ καταπληκτικοῦ, ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ ἐλεύθερος, ὁ ἀλύτρωτος, ὁ ἐν διασπορᾷ, κατελήφθη ἐκ φόβου, ἐκ νάρκης, ἐξ ἀδρανείας, μονονουχί ὑπεχώρησεν, ἡσήμεραι δὲ τὰ σημεῖα τῆς ἐξαντλήσεως ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ. Τὸ πολὺ πολὺ περιορίζεται εἰς λόγους εὐήχους μὲν καὶ ἐνθουσιώδεις, ἐστερημένους ἐν τούτοις οὐσίας καὶ πραγματικότητος. Ἄλλ' ὡς εἶπεν ὁ τελευταῖος τῶν

Ἰθνηαίων φιλόπατρις «ἅπασ λόγος, ἂν ἀπῆ τὰ πράγματα, μάταιόν τι φαίνεται καὶ κενόν». Οἱ ἀντίζηλοι λαοὶ προβαίνουσιν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ, ἐν ᾗ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀδρανεῖ, ἐλάχιστα ἐκδηλῶν σημεῖα ζωῆς καὶ ἐνεργείας.

Τὸ γεγονός τῆς ἱστορικῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐνεργείας τῶν ἀντιμάχων καὶ φιλοδόξων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήρου λαῶν ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν ὑπέροχον ἐνέργειαν τῶν διευθυνόντων τὴν πολιτικὴν τῶν λαῶν τούτων, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Κατεδείχθη καὶ πάλιν, πολλοστὴν φορὰν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ, ὅτι ὁ γάρδιος δεσμός τῶν ἱστορικῶν προβλημάτων τῶν λαῶν δὲν λύεται διὰ τῆς ἀπλῆς ὑπομονῆς, διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ χρόνου, ἀλλὰ κόπτεται ἀποτόμως διὰ τοῦ ξίφους, καὶ μόνον διὰ τοῦ ξίφους. Τοῦτο δ' εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἔργον ἀνδρὸς προνομιούχου, συνθετικοῦ, δημιουργικοῦ, ἐνόπλου προφήτου, ἐνισχυομένου ταῦτοχρόνως ὑπὸ τῆς ἐνόπλου πυγμῆς τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰς ἱστορικὰς τύχας προπαρασκευάζει καὶ διευθύνει. Μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐμφανείας τοιοῦτου ἀνδρὸς λαμβάνει πραγματικὴν ὑπόστασιν ἡ ἐξέλιξις τῶν λαῶν. Ἐχουσιν ἀνάγκη οὗτοι ἐνὸς ἀρχηγοῦ, ἰθύντορος, ἡγεμόνος, ἀξίου τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ὃν ν' ἀναγνωρίσωσι, ν' ἀκολουθήσωσιν, ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ὁποῖου νὰ ταχθῶσι καὶ ν' ἀγωνισθῶσιν. Ἡ σημαία τοῦ ἡγεμόνος ἔσται ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν σημαία.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας κατὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν τῆς 29ης Μαΐου τοῦ 1453, ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ συνείδησις δὲν κατελύθη, οὐδὲ κατεπλάγη. Τοῦναντίον, ἐκ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ἦντλησε νέαν ζωὴν καὶ νέον σθένος. Πλήρης πίστεως ὠνειροπόλησε τὸν θρῦλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλέως, ὅστις ἔμελλεν, ἐν μέσῳ περιπετειῶν καὶ κινδύνων, νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ἑλληνικὸν γένος εἰς νέαν ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν καὶ παλιγγενεσίαν.

Προσεγγίζει τὸ τέλος τῶν πέντε αἰῶνων ἀπὸ τῆς

ἡμέρας τῆς καταστροφῆς. Μάτην τὸ ἐλληνικὸν γένος ἀναμένει τὸν παράκλητον. Οὐδαμοῦ οὗτος. Ἐν ἐκάστη κρίσει τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως ἐλείποντος τοῦ ἡγεμόνος ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν καὶ ἐθνικωτέραν αὐτοῦ ἐκδοχὴν, προστίθεται καὶ νέα ἀπώλεια, νέα καταστροφή, ματαίωσις τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων καὶ πόθων. Ἐκ τῶν τοιούτων ἀποτυχιῶν ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνεται ἡ ἐθνικὴ θλίψις, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς αὐξάνεται καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀγωνία καὶ ἀπογοήτευσις. Τὸ βαρόμετρον τῆς ἐθνικῆς δυνάμεως δεικνύει ἑσημέραι πτώσιν.

Τίς ὁ ἰσχυρὸς, ὁ μέλλων νὰ ἐξεγείρη τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὕπνου τῆς νάρκης καὶ τῆς ἀδιαφορίας, ν' ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἀπόρρητον τῆς παλιγγενεσίας, τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς ὀρίζοντας, νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὴν πρὸς ἔργα μεγαλουργία, ἄξια τῶν προγόνων, τῶν πόθων αὐτῆς τῶν ἱστορικῶν, τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος.

Ἐν ταῖς κρισίμοις περιπετείαις τῶν λαῶν ἀναζητεῖται ἐκάστοτε ὁ ἰσχυρὸς οὗτος. Πρὸς τοῦτον ἀποβλέπει ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Συμβολίζει τὸ παρελθὸν καὶ τὸ ἐνεστώσ. Εἶνε ἡ ἀφειτηρία τοῦ ὑποφώσκοντος μέλλοντος. Εἶνε ὁ *Ἡγεμὼν*, οἷον ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία, οἷον ὠνειροπόλησε καὶ ὑπεδήλωσεν εἰς τὴν ἰταλικὴν ψυχὴν εἰς τῶν φωτεινοτάτων ἡρώων καὶ ἐρμηνευτῶν αὐτῆς — ὁ *Νικόλαος Μακιαβέλλης*.

Ἐπὶ τούτῳ δημοσιεύεται πρὸς φωτισμόν, πρὸς σκέψιν, πρὸς ἐφαρμογὴν, ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐκρύθμῳ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων καταστάσει, ὁ *Ἡγεμὼν*. Ἐδίδαξε καὶ ἐφώτισεν ἐπὶ αἰῶνας γενεὰς ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, ἡγεμόνων καὶ ἡγεμονευομένων. Παρὰ τὰς ποικίλας περὶ αὐτοῦ κρίσεις καὶ ἀποφάνσεις, ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους, καὶ ἡ ἀναγνώρισις μονογουχὶ κατέστη πάνδημος, ἐν τῶν τιμιωτάτων καὶ θετικωτάτων ἐγκολπίων τῆς πολιτικῆς σοφίας. Ἡ νέα ἰταλικὴ ἰδέα, ἣτις ἐπὶ αἰῶνας διετέλει συγκεχυμένη, ἄνευ πυξίδος καὶ ἑδηγοῦ, εὖρεν ἐν τῷ

Ἡγεμόνι τοῦ μεγάλου πολίτου τῆς Φλωρεντίας τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπον αὐτῆς, τὸν καθηγεμόνα, τὸν ὀδηγήσαντα τὸν ἰταλικὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐδὸν τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου.

Τοιοῦτο βιβλίον δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄχρηστον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν, νὰ ἐξαγνίσῃ αὐτήν, νὰ φωτίσῃ, νὰ καθοδηγήσῃ. Ὁ μαρμαρωμένος βασιλεύς, ὁ παράκλητος τῆς ἐθνικῆς ἰσχύος καὶ ἀποκαταστάσεως, ἐπείγει ὁ καιρὸς ν' ἀποκαλυφθῇ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἰσχύϊ καὶ τῇ πραγματικότητι.

Πρὸς τοῦτο δημοσιεύεται καὶ ἐκ νέου τὸ βιβλίον τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ φιλοπατρίδος. Καὶ δημοσιεύεται μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν γένος, ἂν δὲν εὕρῃ, ἐκ θείας προνοίας, θὰ δημιουργήσῃ τὸν παράκλητον, τὸν ἐντεταλμένον ἡγεμόνα.

Δημοσιεύεται τὸ βιβλίον ὡς ἐπικλήσις τῆς φιλοπατρίας πρὸς τὴν ταλαιπωρουμένην, πρὸς τὴν ἀγωνιῶσαν, ἀλλὰ μὴ ἀποκάμνουσαν ἐν μέσῳ τῶν ἱστορικῶν αὐτῆς ἀποτυχιῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἐλπίζουσαν, περιπετειώδη ψυχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ

ΤΩ:

ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΩ:

ΛΑΥΡΕΝΤΙΩ: ΠΕΤΡΟΥ ΜΕΔΙΚΩ:

Συνειθίζουν ὡσεπιτοπολύ, οἱ θέλοντες ν' ἀπο-
λαύσουν τῆς εὐνοίας ἡγεμόνος τινός, νὰ παρου-
σιάζωνται πρὸς αὐτὸν προσφέροντες τὰ πολυτι-
μότερα τῶν πραγμάτων των, ἢ ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ
ὅποια προβλέπουν, ὅτι περισσότερον θέλει εὐχα-
ριστηθῆ· διὰ τοῦτο πολλάκις εἶδομεν νὰ προσφέ-
ρουν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἵππους, ὄπλα, χρυσᾶ
ἐνδύματα, πολυτίμους λίθους, καὶ παρόμοια ἄλλα
κοσμήματα, ἀνάλογα τοῦ μεγαλείου των. Ἐπιθυ-
μῶν λοιπὸν καὶ ἐγὼ νὰ παρουσιασθῶ πρὸς Σέ,
Μεγαλοπρεπέστατε ἄνερ, φέρων μετ' ἐμοῦ δεῖγ-
μά τι τῆς ὑποταγῆς μου, οὐδὲν ἄλλο μεταξὺ τῶν
πραγμάτων μου εὐρον πολυτιμότερον παρὰ τὴν
μάθησιν τῶν ἔργων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τὴν
ὁποίαν, μετὰ μακροχρόνιον πείραν εἰς τὰ νεώ-
τερα, καὶ μετὰ ἐνδελεχῆ μελέτην εἰς τὰ ἀρχαῖα
πράγματα, ἠδυνήθην νὰ διδαχθῶ. Ἀφοῦ δὲ μετὰ
μεγίστης ἐπιμελείας καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνε-
ρευνήσας ἐξήτιστα, καὶ εἰς μικρὸν βιβλίον ἤδη
συνέλεξα αὐτά, πέμπω πρὸς Σέ, Μεγαλοπρεπέ-
στατε! Καὶ μολονότι θεωρῶ τὸ ἔργον μου τοῦτο
ἀνάξιον νὰ τιμηθῆ με τὴν τοιαύτην ἀφιέρωσιν,
μολον-τοῦτο, θαρρῶν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν Σου,
τρέφω χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι θέλεις τὸ δεχθῆ,
λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν με εἶνε δυνατόν νὰ

Σὲ προσφέρω δῶρον καλλίτερον, τῆς ὁποίας Σὲ δίδω εὐκολίας νὰ κατανοήσης εἰς βραχὺ διάστημα χρόνου πᾶν ὅ τι ἐγὼ ἔμαθον μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν καὶ διὰ πολλῶν δυστυχιῶν καὶ κινδύνων. Δὲν ἐκόσμησα δέ, ἀλλ' οὔτε κατέστησα ὀγκῶδες τὸ πόνημα τοῦτο, διὰ διεξοδικῶν ἐπιλόγων, ἢ διὰ μεγαλορρημονιῶν, ἢ ἄλλων ὁποίων-δήποτε ἐξωτερικῶν θελγήτρων, μὲ τὰ ὁποῖα πολλοὶ συνειθίζουσιν νὰ περιγράφουν καὶ νὰ κοσμοῦν τὰ ἔργα των, διότι ἠθέλησα, ἢ ἡ ποικιλία καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς ὑποθέσεως νὰ καθιστᾷ τὸ ἔργον μου εὐχάριστον, ἢ οὐδὲν ἄλλο πρᾶγμα νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸ τιμὴν καὶ ἀξίαν. Δὲν ἐπιθυμῶ ἐπίσης νὰ μὲ ἐκλάβῃ τις οἰηματίαν, διότι, εἰς ταπεινὴν καὶ μικρὰν κοινωνικὴν τάξιν ἀνήκων, τολμῶ νὰ πραγματεύωμαι καὶ νὰ κανονίζω τὰς κυβερνήσεις τῶν Ἡγεμόνων. Ἐπειδὴ, καθὼς οἱ τοπογράφοι, διὰ νὰ σκιαγραφήσουν τὰ ὄρη καὶ τοὺς ὑψηλοὺς τόπους, καταβαίνουν εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ διὰ νὰ σκιαγραφήσουν τὰς πεδιάδας ἀναβαίνουν εἰς τὰ ὄρη, οὕτω, διὰ νὰ γνωρίσῃ τις ἀκριβῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν λαῶν, πρέπει νὰ ἦνε ἡγεμὼν, καὶ διὰ νὰ γνωρίσῃ ἀκριβῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἡγεμόνων, πρέπει νὰ ἦνε ἐκ τοῦ λαοῦ. Δέχθητι λοιπόν, Μεγαλοπρεπέστατε Ἄνερ, τὸ μικρὸν τοῦτο δῶρον μὲ τὴν αὐτὴν διάθεσιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ Σὲ τὸ προσφέρω. Εἰς αὐτό, εἰάν θελήσης νὰ τὸ ἐξετάσης καὶ ἀναγνώσης μετὰ προσοχῆς, θέλεις ἀνακαλύψῃ τὴν μόνην μου διακαῆ ἐπιθυμίαν νὰ Σὲ ἴδω ἀνυψούμενον εἰς τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἢ τύχη καὶ τὰ λοιπὰ προτερήματά Σου ὑπόσχονται εἰς Σέ. Ἐάν δέ ποτε ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν περιοπὴν Σου στρέψῃς τὰ βλέμματά Σου εἰς τὴν ταπεινὴν θέσιν μου, θέλεις βεβαιωθῆ ὅποσον ἀναξιοπαθῶ ἔνεκα ἀφορήτου καὶ ἐπιμόνου κακοδαιμονίας.

Ο Η Γ Ε Μ Ω Ν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Πόσα τὰ εἶδη τῶν ἡγεμονιῶν, καὶ διὰ ποίων μέσων ἀποκτῶνται.

“Ὅλαι αἱ κυβερνήσεις καὶ ὅλαι αἱ ἐξουσίαι, αἵτινες ἐδέσποσαν καὶ δεσπόζουσι τῶν ἀνθρώπων, ἢ σκν καὶ εἶνε ἢ δημοκρατία, ἢ ἡγεμονία. Αἱ ἡγεμονίαι, ἢ εἶνε διαδοχικαί, καὶ οὕτω καλοῦνται ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας ἡ γενεὰ τοῦ ἄρχοντος εἰς μακρὰν διάρκειαν χρόνου ἐξουσιάζει, ἢ εἶνε νέαι. Αἱ νέαι, ἢ εἶνε ὀλωσδιόλου νέαι, ὡς ἦτον ἡ τῶν Μεδιολάνων ὑπὸ τὸν Φραγγίσκον Σφόρτσαν, ἢ εἶνε προσκυζήματα τῆς κατὰ διαδοχὴν ἐπικρατείας τοῦ ἀποκτῶντος αὐτὰ ἡγεμόνος, ὡς εἶνε τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἰσπανίας. Τὰ οὕτω κεκτημένα κράτη, ἢ ἔλαβον τὴν ἐξὶν νὰ ὑπόκεινται εἰς ἓνα ἡγεμόνα, ἢ ἐσυνείθισαν νὰ πολιτεύωνται ἐλευθέρως· ἀποκτῶνται δέ, ἢ διὰ ξένων ἢ διὰ τῶν ἰδίων ὄπλων, ἢ ἐκ τύχης ἢ δι’ ἀρετῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ἡγεμονιῶν.

Δὲν κάμνω λόγον ἐνταῦθα περὶ τῶν δημοκρατιῶν, διότι ἄλλοτε ὠμίλησα πολλὰ περὶ αὐτῶν (1). Θέλω ἐνασχοληθῆ ἰδίως περὶ τὰς ἡγεμονίας, καί, ἀκολουθῶν τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν, θέλω ἐρευνήσει πῶς τὰ κράτη ταῦτα δύνανται νὰ διοικῶνται καὶ νὰ διατηρῶνται. Λέγω λοιπὸν ὅτι, εἰς τὰ κράτη τὰ διαδοχικὰ καὶ τὰ οἰκειωμένα μετὴν γενεᾶν τοῦ ἡγεμόνος των, αἱ δυσκολίαι εἶναι πολὺ ὀλιγώτεροι παρὰ τὰς ὑπαρχούσας εἰς τὰ νέα, καθότι, συνήθη μόνον ἐπιτηδειότητα εἶναι ἔχη ὁ ἡγεμών, ἀρκεῖ νὰ μὴ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὴν παρὰ τῶν προκατόχων του χαραχθεῖσαν γραμμὴν καὶ νὰ πολιτεύηται τὰς περιστάσεις, διὰ νὰ διατηρηθῆ εἰς τὸ κράτος του, ἐκτὸς ἂν ἔκτακτός τις καὶ ἰσχυρὰ δύνάμις παρουσιασθῆ καὶ τὸν ἀποβάλῃ. Μολοντοῦτο, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην τῆς ἐξουσίας του στέρησιν, δύναται ν' ἀνακτήσῃ αὐτήν, ἅμα ὁ κατέχων τὴν ἐπικράτειάν του λάβῃ τὰ ἐλάχιστα δυστυχήματα. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχομεν ὡς παράδειγμα τὸν Δοῦκα τῆς Φερραρίας, ὅστις, πρὸς τὰς κατ' αὐτοῦ ἐφόδους τὰς γενομένας παρὰ μὲν τῶν Ἐνετῶν τὸ 1484, παρὰ δὲ τοῦ Πάπα Ἰουλίου τὸ

(1) Εἰς τοὺς λόγους του ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Τίτου Λιβίου.

1510, ἐδυνήθη νὰ καρτερήσῃ, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτον ἀρκετὰ ἀρχαία εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην (). Ἐπειδὴ ὁ φυσικὸς ἡγεμὼν ὀλιγωτέρας ἀφορμὰς καὶ ὀλιγωτέρας ἀνάγκας ἔχει διὰ νὰ βλάβῃ, οἱ ὑπήκοοί του εἶναι ἐπόμενον νὰ τὸν ἀγαποῦν, καί, ἂν μεγάλα ἐλαττώματα δὲν καθιστοῦν αὐτὸν ἀξιομίσητον, νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν εὐτυχίαν του· ἀπέναντι δὲ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς μακρᾶς διαρκείας τῆς κυριαρχίας ἀποσβέννυνται ὅλαι αἱ ἀναμνήσεις καὶ ὅλαι αἱ ἀφορμαὶ τῶν καινοτομιῶν, διότι πᾶσα μεταρρύθμισις εἰς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα ἀφίνει πάντοτε σημεῖα ἐποικοδομῆς πρὸς ἐπιχειρήσιν νέας.

Ω

(1) Ἀλφόνσος τοῦ Ἑστ, τὸν ὁποῖον ὁ Ἰούλιος Β΄ ἀφώρισε καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἡγεμονίαν ἐπροσπάθησε ν' ἀρπάσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν μικτῶν ἡγεμονιῶν.

Τὰ προσκόμματα ὅμως ὑπάρχουν εἰς τὴν νέαν ἡγεμονίαν. Κατὰ συνέπειαν, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι ὅλως διόλου νέα, ἀλλὰ σχηματίζει προσκύζημα ἄλλης τινὸς ἐπικρατείας, τοῦτέστι συντελεῖ πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς μικτῆς λεγομένης ἡγεμονίας, αἱ μεταβολαὶ εἰς αὐτὴν ἀναφύονται ἰδίως ἀπὸ φυσικόν τι ἐλάττωμα ὑπάρχον εἰς ὅλας τὰς νέας ἡγεμονίας, ἡγουν ἀπὸ τὴν ροπὴν τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ἔχουν νὰ ἀλλάζουσιν εὐχαρίστως κύριον, νομίζοντες ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς θέλει βελτιωθῆ ἡ τύχη των· ἐπὶ τοιαύτης δὲ ἐλπίδος στηριζόμενοι, ἐγείρονται κατὰ τῶν κρατούντων, ἀλλ' αἴφνης εὐρίσκονται ἡπατημένοι, διότι ἡ πεῖρα ἀμέσως τοὺς διδάσκει ὅτι ἡ τύχη των ἐχειροτέρευσε. Τὸ δυστύχημα τοῦτο πηγάζει κυρίως ἀπὸ ἄλλην τινὰ φυσικὴν καὶ συνήθη ἀνάγκην, τοῦτέστιν ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἐκείνην, ἣτις πάντοτε ὑποχρεοῖ τοὺς ἡγεμόνας νὰ καταθλίβουν τοὺς νέους ὑπηκόους των, εἴτε διὰ στρατευμάτων, εἴτε δι' ἀνκριθημάτων ἄλλων ἀδικημάτων, συνεχομένων μὲ τὸ ἔργον τῆς νέας ἀποκτήσεως. Ἐνεκα τούτου εὐρίσκειται εἰς θέσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἔχῃς ἐχθροὺς ὅλους ἐκείνους τοὺς ὁποίους προσέβαλες, ἐνῶ ἐλάμβανες τὴν κατοχὴν τῆς νέας ἡγεμονίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ μὴ δύνασαι νὰ ἔχῃς τοῦ λοιποῦ φίλους ἐκείνους, οἵτινες

σὲ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν, διότι δὲν ἤμπορεῖς νὰ τοὺς εὐχαριστήσης, καθ' ὃν αὐτοὶ προὔπεθετον τρόπον· ὑποχρεωμένος δὲ πρὸς αὐτοὺς δὲν δύνασαι νὰ μεταχειρισθῆς ἐναντίον των αὐστηρὰ μέτρα, διότι, θέλων νὰ εἰσβάλη τις εἰς ἐπαρχίαν τινά, καὶ ἰσχυρότατος ἂν ἦνε κατὰ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἔχει πάντοτε τὴν ἀνάγκη τῆς συνδρομῆς τῶν κατοίκων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, Λουδοβίκος ὁ δωδέκατος, βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἔλαβε μὲν παρὰ χρεῖμα τὴν ἐξουσίαν τῶν Μεδιολάνων, ἀλλ' ἀμέσως τὴν ἀπώλεσε, ἤρκεσαν δὲ πρὸς τοῦτο κατὰ πρῶτον μόνον αἱ δυνάμεις τοῦ Λουδοβίκου Σφορτίου, διότι οἱ λαοί, οἵτινες ἤνοιξαν εἰς ἐκεῖνον τὰς πύλας, ἰδόντες ψευθεύσας τὰς ἐλπίδας των περὶ τῆς ὁποίας ὑπέθετον βελτιώσεως τοῦ μέλλοντός των, δὲν ἐδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὴν εἰς αὐτοὺς προξενουμένην δυσαρέσκειαν, ἕνεκα τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ἀληθέστατον ὅμως εἶνε, ὅτι, ἀφοῦ ἀποκτήσῃ τις τὸν τρόπον ἀπαξ ἀποστατήσαντας, εἶνε δυσκολώτερον μετὰ ταῦτα νὰ ἐξωσθῇ τῆς ἐξουσίας, διότι, ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὴν γενομένην ἐπανάστασιν, δὲν φεῖδεται οὐδενὸς μέσου, χάριν τῆς ἀσφαλείας του· ὅθεν τιμωρεῖ τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἐπιβλέπει τοὺς ὑπόπτους, καὶ ἐνισχύεται, ὅπου αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀδύνατον. Καὶ τῶ ὄντι, εἰάν, διὰ ν' ἀφαιρεθῶσι κατὰ πρῶτον τὰ Μεδιόλανα ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Γαλλίας, ἤρκεσαν μικρὰ ταραχὰ τοῦ Λουδοβίκου Σφορτίου εἰς τὰ μεθόρια, διὰ νὰ ἀφαιρεθῶσιν ὅμως καὶ ἐκ δευτέρου, ἡ ἀνάγκη ὑπηγόρευσε ὥστε, νὰ ἐγερθῶσι κατ' αὐ-

τῆς ὅλα τὰ λοιπὰ κράτη, τὰ δὲ στρατεύ-
 ματά τῆς νὰ καταδιωχθῶσι καὶ ν' ἀποβλη-
 θῶσι τῆς Ἰταλίας· τοῦτο δὲ ἐπήγασεν ἀπὸ
 τὰς προσημειωθείσας αἰτίας. Ἀλλὰ καὶ
 κατὰ τὴν πρώτην καὶ κατὰ τὴν δευτέραν
 περίστασιν ἡ Γαλλία ἐστερήθη τῆς ἐξου-
 σίας τῶν Μεδιολάνων. Περὶ τῶν γενικῶν
 αἰτιῶν τῆς πρώτης ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω·
 πρέπει ἤδη νὰ πραγματευθῶμεν τὰ αἴτια
 τῆς δευτέρας διὰ νὰ γνωρίσωμεν, ποῖα ἦσαν
 τὰ κατάλληλα μέσα, τὰ ὅποια ὁ βασιλεὺς
 τῆς Γαλλίας ὄφειλε νὰ μεταχειρισθῆ θέλων
 νὰ παγιώσῃ τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὸν τό-
 πον ἐκεῖνον, καθὼς καὶ πᾶς ἄλλος, ὅστις
 ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς τὴν ἰδίαν περίστασιν.
 Παρατηρῶ λοιπόν, ὅτι, τὰ κράτη τὰ ἐνού-
 μενα μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἀποκτῶν αὐτὰ ἡγε-
 μὼν ἐξουσιάζει ἀνέκαθεν ἐπικράτειαν, ἢ
 γειτονεύουν μὲ τὴν ἐπικράτειαν αὐτὴν καὶ
 οἱ εἰς ταῦτα κατοικοῦντες λαλοῦν τὴν ἰδίαν
 γλῶσσαν τῶν κατοίκων ἐκείνης, ἢ ὄχι. Ἐὰν
 ἀμφότεραι αἱ εἰρημέναι δύο περιστάσεις
 συντρέχουν, εὐκόλως δύναται τις νὰ τὰ ἔχη
 εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ μάλιστα, ἐὰν οἱ
 κάτοικοι αὐτῶν δὲν ἦναι συνειθισμένοι νὰ
 διοικῶνται διὰ θεσμῶν ἐλευθέρων. Θέλων
 δὲ νὰ δεσπόζη τις αὐτῶν ἀσφαλῶς, ἀρκεῖ
 νὰ ἐξαλείψῃ τὴν γενεάν τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις
 πρότερον τὰ ἐκυρίευε· κατὰ τὰ λοιπὰ, δια-
 τηρουμένης τῆς παλαιᾶς τῶν πραγμάτων
 τάξεως καὶ μὴν ὑπαρχούσης διαφορᾶς ἡθῶν,
 οἱ πολῖται θέλουν διάγει βίον ἡσυχον ὑπὸ
 τὸν νέον ἡγεμόνα, ὡς τοῦτο ἠκολούθησεν
 εἰς τὴν Βρεταννίαν, τὴν Βοργονδίαν, τὴν
 Βασκονίαν καὶ τὴν Νορμανδίαν, χώρας αἱ

ὅποῖαι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμειναν ἡνωμένοι μετὰ τὴν Γαλλίαν· καὶ μολονότι ὑπάρχει διαφορὰ τις εἰς τὴν γλῶσσαν, μόνον τοῦτο, ἐπειδὴ τὰ ἥθη εἶνε ὅμοια, ἢ μεταξὺ των συμπολίτευσις ἀποβάλλει εὐκολος. Ὁ ἀποκτῶν τοιαῦτα κράτη, θέλων νὰ ἐξουσιάζῃ αὐτὰ ἀταράχως, ὀφείλει δύο τινὰ νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν του, ἦτοι, νὰ ἐξαλείψῃ τὴν γενεάν τοῦ παλαιοῦ ἡγεμόνος καὶ νὰ μὴ μεταβάλλῃ οὐδὲ κατὰ μικρὸν τοὺς νόμους των καὶ τὴν φορολογίαν των· τοιουτοτρόπως, ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, τὰ κεκτημένα κράτη συσσωματοποιοῦνται ἀφ' ἐαυτῶν μετὰ τὴν ἀρχαίαν ἐπικράτειαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσηρτήθησαν. Ὅταν ὅμως ἐπικράτειά τις ἀποκτᾷ τόπους διαφέροντας αὐτῆς κατὰ τε τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη, καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς κανονισμοὺς, τότε ἀναφύονται ὅλα τὰ προσκόμματα, καὶ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τις τύχην λαμπράν καὶ ἐπιτηδειότητα, ὅχι κοινήν, διὰ νὰ δύναται νὰ δεσπόζῃ ἀσφαλῶς τῶν τοιούτων τόπων. Ἐν δὲ τῶν μεγαλητέρων καὶ δραστηριωτέρων μέσων διὰ νὰ γίνωσιν ἐκποδῶν ὅλα τὰ προσκόμματα εἶνε ἢ κατοίκησις τοῦ νέου ἡγεμόνος ἐντὸς αὐτῶν· διὰ τοῦ μέσου τούτου δύναται νὰ κατασταθῇ ἀσφαλῆς καὶ διαρκῆς ἢ ἀπόκτησις, καὶ τοιουτοτρόπως ἔπραξαν κατὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ Ὀθωμανοί, οἵτινες, μ' ὅλα τὰ λοιπὰ παρ' αὐτῶν μεταχειρισθέντα μέσα, δὲν ἤθελον δυνηθῆν νὰ κρατήσουν εἰς τὴν ἐξουσίαν των τὸν τόπον ἐκεῖνον, εἰς δὲν ἤθελον μεταβῆν νὰ κατοικήσωσιν ἐντὸς αὐτοῦ. Εὐρισκόμενός τις ἐπιτοπίως, βλέπει τὰς ἀταξίας, ἅμα ἀνα-

φυομένους, καὶ παραχρῆμα δύναται νὰ τὰς προλάβῃ· μακρὰν ὅμως ὄν, πληροφορεῖται περὶ αὐτῶν, ἀφοῦ αὐξήσωσι, καὶ τότε πλέον ἢ θεραπεία εἶνε ἀδύνατος. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἡ νέα ἐπαρχία δὲν ἀπογυμνοῦται ὑπὸ τῶν ἐν ὀνόματί του διοικούντων αὐτὴν ὑπαλλήλων, εὐχαριστοῦνται προσέτι οἱ ὑπήκοοί του, δυνάμενοι ἀμέσως νὰ προσφεύγωσιν ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος των, καὶ ἐκ τούτου ἔχουν ἀφορμὰς νὰ τὸν ἀγαπῶσι περισσότερο, εἰάν θέλωσι νὰ ἦναι εὐπειθεῖς, καὶ νὰ τὸν φοβῶνται, εἰάν ἦναι διαφορετικῆς διαθέσεως. Περιπλέον τὸ κράτος καθίσταται σεβαστότερον εἰς τοὺς θέλοντας νὰ εἰσβάλωσιν εἰς αὐτὸ ξένους, καὶ διὰ τοῦτο, ἐνόσω τις κατοικῆ ἐντὸς αὐτοῦ, δυσκολώτατα ἢμπορεῖ νὰ ἐξωσθῆ. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλο ἰσχυρότερον μέσον, τουτέστιν ἡ ἀποστολὴ ἀποικιῶν εἰς ἕνα ἢ πλειότερους τόπους διὰ νὰ χρησιμεύουν πρὸς δέσμευσιν τοῦ νέου κράτους, διότι, ἢ τοῦτο πρέπει τις νὰ ἐνεργήσῃ, ἢ νὰ διατηρῆ ἐκεῖσε ὄχι ὀλίγους ἰππεῖς καὶ ἱκανὰ πεζικὰ στρατεύματα. Αἱ ἀποικίαι δὲν εἶνε δαπανηραὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα· ἄνευ ἰδίας δαπάνης, ἢ διὰ μικρᾶς, δύναται ν' ἀποστείλῃ ἀποίκους καὶ νὰ τοὺς διατηρήσῃ. Διὰ τοῦ μέσου τούτου μόνοι ἐκεῖνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφαιροῦνται αἱ γαῖαι καὶ αἱ οἰκίαι διὰ νὰ χορηγηθῶσι πρὸς τοὺς νέους κατοίκους, προσβάλλονται, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εἶνε ὀλίγοι, διεσπαρμένοι δὲ τῆδε κάκεῖσε καὶ πενόμενοι, δὲν δύνανται νὰ προξενήσωσιν οὐδὲν κακὸν εἰς τὸν ἡγεμόνα· ἐξ ἄλλου μέρους ὅλοι οἱ λοιποὶ μὴ προσβλλόμενοι, διάγουν εὐκόλως

βίον εἰρηνικόν, καί, φοβούμενοι μὴν ἀμάρ-
 τήσωσι, διάκεινται ἔντρομοι μήπως λάβωσι
 τὴν τύχην ἐκείνων, οἵτινες ἔμειναν ἀνέ-
 στιοι. Συμπεραίνων λοιπὸν λέγω, ὅτι αἱ
 ἀποικίαι, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς δὲν εἶνε δαπανη-
 ραί, ἀφ' ἑτέρου εἶνε πιστότεραι εἰς τὸν ἡγε-
 μόνα καὶ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβεῖς, οἱ δὲ ἐκ
 τοῦ μέτρου τούτου ζημιούμενοι, καθὸ πέ-
 νητες καὶ διεσπαρμένοι, δὲν δύνανται νὰ
 προξενήσωσι βλάβην τινά, ὡς καὶ ἀνωτέρω
 ἔρρηθη. Ὅθεν ἀναγκαῖον εἶνε νὰ γνωρίζη-
 τας, ὅτι, ἢ πρέπει νὰ πολιτεύηται τοὺς ἀν-
 θρώπους, ἢ νὰ τοὺς καταστρέφῃ, διότι, ἔ-
 νεκα ἐλαφρῶν ὕβρεων, ἐκδικοῦνται, ἔνεκα
 δεινῶν ὅμως, καθίστανται ἀνίκανοι νὰ λά-
 βωσι τὴν ἐλαχίστην ἐκδίκησιν· διὰ τοῦτο,
 ἢ πρὸς τινὰ πραττομένη ὕβρις πρέπει νὰ
 ᾔηται τοιαύτη, ὥστε, ὁ ὑβρίζων νὰ μὴ φοβῆ-
 ται ὡς δυνατὴν τὴν ἐκδίκησιν. Ἄλλ' ἐάν,
 ἀντὶ τῶν ἀποικιῶν, θελήσῃ τις νὰ διατη-
 ρήσῃ στρατεύματα, τὰ ἔξοδα θέλουν εἶσθαι
 πολὺ ἀνώτερα, διότι εἰς παρομοίαν περί-
 στασιν ἀπαιτεῖται νὰ δαπανᾷ ὅλα τὰ ἔσοδα
 τοῦ κράτους ἐκείνου εἰς φρουράς, καὶ τοιου-
 τοτρόπως ἢ ἀπόκτησις ἀποβαίνει εἰς αὐ-
 τὸν ἐπιζήμιος· παρομοία δὲ διαγωγὴ εἶνε
 ἔτι περισσότερον ἐπιβλαβής, καθόσον, διὰ
 τῆς μετατοπίσεως τῶν στρατευμάτων του
 καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν καταλυμάτων αὐτῶν,
 βλάπτει ὅλους ἐν γένει τοὺς κατοίκους,
 καὶ τὴν τοιαύτην ἐνόχλησιν πᾶς τις αἰσθά-
 νεται, καὶ κατὰ συνέπειαν ὅλοι κηρύττον-
 ται ἐχθροὶ του, οἱ τοιοῦτοι δὲ εἶνε ἐχθροὶ,
 οἵτινες δύνανται νὰ τὸν βλάψωσι, διότι, καί-
 τοι προσβλαλλόμενοι, μένουσιν εἰς τὰς ἐστίνας

των. Καθ' ὅλους λοιπὸν τοὺς λόγους καὶ φρουραὶ εἶνε ἀνωφελεῖς, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας αἱ ἀποικίαι εἶνε ὠφέλιμοι. Ὅστις δὲ ἄρχαι χώρας τινὸς ἀνομοίου τῆς ἰδικῆς του, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ὀφείλει νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς καὶ ὑπερασπιστῆς ὅλων τῶν πλησιοχώρων μικρῶν δυναστῶν, καὶ νὰ μεθοδεύηται νὰ ἐξασθενίσῃ τοὺς ἰσχυροτέρους γείτονας, προσέχων συγχρόνως μὴ ἐκ περιστάσεως εἰσδύσῃ εἰς τὴν χώραν, τὴν ὁποίαν ἐξουσιάζει ξένος τις δυνατὸς ἐπίσης ὡς αὐτόν· βεβαίως δὲ θέλει συμβαίνει πάντοτε, ὥστε ὁ ξένος αὐτὸς νὰ φέρεται παρ' ἐκείνων, οἵτινες, ἢ ἀπὸ ἄκραν φιλοδοξίαν, ἢ ἀπὸ φόβον, εἶνε δυσηρεστημένοι. Παράδειγμα τοῦ λόγου μας ἔχομεν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ἔφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς Ρωμαίους, προσκληθέντας πάντοτε παρὰ τῶν κατοίκων εἰς ὅποιανδήποτε χώραν εἰσέβαλλον. Τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, ὥστε, ἅμα ἰσχυρὸς τις ξένος εἰσβάλλῃ εἰς χώραν τινά, ἀμέσως ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰς αὐτὴν εἶνε ὀλιγώτερον ἰσχυροὶ συμφωνοῦν μετ' αὐτοῦ, παρακινούμενοι εἰς τοῦτο ἀπὸ τὸν φθόνον, τὸν ὁποῖον αἰσθάνονται κατὰ παντὸς χρηματίσαντος ἰσχυροῦ ἐπὶ αὐτῶν. Καθόσον λοιπὸν ἀφορᾷ τοὺς τοιούτους μικροδυνατοὺς, δὲν εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ καταβάλλῃ τὸν ἐλάχιστον κόπον, θέλων νὰ τοὺς ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτόν, διότι παραχρῆμα καὶ ὁμοθυμαδὸν ἐνόνονται μὲ τὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸ ἀπέκτησε· ὀφείλει δὲ μόνον νὰ προσέχῃ, ὥστε νὰ μὴν ἐνισχυθῶσιν οἱ τοιοῦτοι πολὺ, μήτε νὰ λάβωσι μεγάλην τινὰ ἐξουσίαν, καὶ τότε εὐκόλως ἐμπορεῖ,

διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεών του καὶ μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῶν, νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἰσχυροὺς ὅλους καὶ νὰ συγκεντρώσῃ οὕτως εἰς ἑαυτὸν ἅπασαν τοῦ τόπου τὴν δύναμιν· ὅστις δὲ δὲν βαδίσῃ ἀπαρεγκλίτως ἐπὶ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ, τάχιστα ἐμπορεῖ ν' ἀπολέσῃ ὅ,τι ἀπέκτησε, κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξουσίας του θέλουσι τὸν παρουσιασθῆ πολλὰ προσκόμματα καὶ θέλει ὑποφέρει ὅχι ὀλίγας δυσχερείας.

Οἱ Ῥωμαῖοι καθ' ὅλας τὰς παρ' αὐτῶν κυριευθείσας χώρας ἀκριβῶς ἐφήρμισαν τοὺς κανόνας τούτους, διότι ἀπέστειλαν ἀποίκους εἰς αὐτάς, διετήρησαν εἰς τὴν ὁποίαν εὖρον κατάστασιν τοὺς ὀλιγώτερον ἰσχύοντας, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς ἐνισχύσωσι περισσότερο, ἐταπείνωσαν τοὺς ἰσχυροὺς καὶ δὲν ἐσυγχώρησαν ποτὲ εἰς οὐδένα δυνατὸν ξένον νὰ λάβῃ ἐντὸς αὐτῶν πειροήν· παράδειγμα τοῦ λόγου μου ἀρκούμαι νὰ φέρω μόνην τὴν Ἑλλάδα, ὅπου διετήρησαν τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὰς δυνάμεις των, χωρὶς νὰ τοὺς ἐνισχύσωσι περισσότερο, ἐταπείνωσαν τὸ βασίλειον τῶν Μακεδόνων καὶ ἀπεδίωξαν τὸν Ἀντίοχον· αἱ ἐκδουλεύσεις δὲ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν δὲν τοὺς ὑπεχρέωσαν πώποτε νὰ συγχωρήσωσιν εἰς τούτους τὴν ἐλάχιστην τῆς ἐξουσίας των ἐπέκτασιν, οὔτε οἱ πειθήνιοι τοῦ Φιλίππου τρόποι τοὺς ἠπάτησάν ποτε νὰ τὸν θεωρῶσι φίλον ἄνευ τῆς ταπεινώσεώς του, ἀλλ' οὔτε ἡ δύναμις τοῦ Ἀντιόχου ἴσχυσε νὰ τοὺς πειθαναγκάσῃ νὰ συναινέσωσιν ὥστε νὰ ἐξουσιάζῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἐλάχι-

στον μέρος τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν περίστα-
 σιν ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἔπραξαν πᾶν ὃ τι
 ὀφείλουσιν νὰ πράττωσιν ὅλοι οἱ φρόνιμοι ἡ-
 γεμόνες, τοῦτέστιν, ὄχι μόνον νὰ ἐπιστήνωσι
 τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ παρόντα κακά,
 ἀλλὰ καὶ νὰ προλαμβάνωσι μὲ πάντα τρό-
 πον τὰ μέλλοντα, διότι, προβλέπων τις
 πόρρωθεν αὐτά, εὐκόλως δύναται νὰ τὰ
 θεραπεύῃ· εἰς ὅμως περιμένῃς νὰ σὲ προσ-
 εγγίσωσι, θέλει εἶσθαι ἀδύνατον ἕνεκα τῆς
 βραδύτητος νὰ ἐπιφέρῃς τὴν ἐλαχίστην
 ἴασιν, ἐπειδὴ τὸ πάθος καταντᾷ τότε ἀθε-
 ράπευτον. Εἰς περιστασιν τοιαύτην παρου-
 σιάζονται τὰ αὐτὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια ὁ
 ἰατρὸς παρατηρεῖ εἰς τὸν φθισικόν, τοῦ
 ὁποίου τὸ πάθος κατ' ἀρχὰς μὲν εἶνε θερα-
 पेύσιμον, ἀλλὰ δυσδιάγνωστον, προϊόντος
 δὲ τοῦ χρόνου, εἰς κατὰ πρῶτον δὲν γενῆ
 εἰς αὐτὸ ἀκριβῆς ἢ διάγνωσις, καὶ ὁ ἀσθε-
 νῆς δὲν θεραπευθῆ, καθίσταται μὲν εὐδιά-
 γνωστον, ἀλλὰ δυσθεράπευτον. Οὕτω πως
 συμβαίνει καὶ εἰς τὰ πράγματα τῶν ἐπι-
 κρατειῶν· ἔχων τις τὴν ἱκανότητα, τὴν
 ὁποίαν μόνοι οἱ νουνεχεῖς ἔχουσι, νὰ προ-
 βλέπῃ πόρρωθεν τὰ κακά, δύναται τάχι-
 στα καὶ νὰ τὰ θεραπεύῃ· ἀλλ' ὅταν, ἀ-
 γνοῶν αὐτά, δὲν δύναται νὰ τὰ προλαμ-
 βάνῃ καὶ τὰ ἀφίνῃ ν' αὐξάνωσι, μέχρις οὗ
 γίνωσι πασίγνωστα, τότε ἡθεραπεία των
 ἀποβαίνει ἀδύνατος. Διὸ οἱ Ῥωμαῖοι, προ-
 βλέποντες μακρόθεν τὰ ἀτοπήματα, προε-
 λάμβανον αὐτὰ πάντοτε, καὶ δὲν ἐσυγχώ-
 ρουν τὴν αὐξήσιν των ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν'
 ἀποφύγωσι τὸν πόλεμον, διότι ἐγνώριζον
 ὅτι ὁ πόλεμος εἶνε ἀναπόφευκτος, ἢ δὲ

ἀναβολή του ὠφελεῖ μᾶλλον τὸν ἐχθρόν. Ἔνεκα τούτου ἀπεφάσισαν καὶ ἐπολέμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τε τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀντιόχου διὰ νὰ μὴ πολεμήσωσι κατ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν· καὶ μολονότι ἀμφοτέρους τοὺς πολέμους τούτους ἐδύναντο τότε ν' ἀποφύγωσι, δὲν ἠθέλησαν, διότι δὲν παρεδέχοντο τὸ παρ' ὅλων τῶν συγχρόνων μας σοφῶν συνεχῶς ἐπαναλαμβάνομενον ἀζήλωμα τοῦ ἀπολαμβάνειν τὰς ἐκ τοῦ χρόνου ὠφελείας, καὶ διὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπον εἰμὴ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν φρόνησίν των, ἐπειδὴ ὁ χρόνος τρέχει πρὸ παντὸς πράγματος καὶ δύναται νὰ συνεπάγῃ καὶ καλὰ καὶ κακά. Ἄλλ' ὅς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς Γαλλίας καὶ ὅς ἐρευνήσωμεν, ἐὰν ἐβάδισεν κῦρτη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν· θέλω δὲ ἐξιστορίσει μόνον τὰ ἀφορῶντα τὸν Λουδοβίκον, καὶ ὄχι τὸν Κάρολον, διότι ἐκεῖνος, δεσπόσας ἐπὶ πλειότερον χρόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀφῆκεν ἴχνη ἐναργῆ τῆς διαγωγῆς του. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης θέλωμεν γνωρίσει, ὅτι αὐτὸς παρεξέστραπεν καθ' ὅλα τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν πᾶς τις, θέλων νὰ δεσπόζῃ τόπου τινὸς διαφέροντος τῆς ἐπικρατείας του, ἐφείλει ν' ἀκολουθῆ. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔνεκα τῆς φιλοδοξίας τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες προσχεδίασαν νὰ κυριεύσωσι δι' αὐτοῦ τὸ ἥμισυ τοῦ Λομβαρδικοῦ Κράτους. Σκοπὸν δὲν ἔχω νὰ μεμφθῶ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελέξατο ὁδόν, διότι, θέλων νὰ κάμῃ ἐνκρῆν τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσόδου του,

στερούμενος δὲ κατὰ τὴν χώραν ταύτην φίλων, καὶ τῶν θυρῶν πανταχόθεν εἰς αὐτὸν κεκλεισμένων, ἕνεκα τῆς διαγωγῆς τοῦ Καρόλου, ἤναγκάσθη νὰ συμμαχήσῃ μὲ πάντα, ὅστις προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὴν φιλίαν του, καὶ ἤθελεν εἶσθαι βεβαίως ἐπιτυχῆς ἢ διαγωγῆ του, εἰάν κατὰ τὰ λοιπὰ κινήματα του δὲν ἤθελε περιπέσει εἰς οὐδὲν λάθος. Μὲ τὴν ἀπόκτησιν λοιπὸν τῆς Λομβαρδίας, ὁ εἰρημένος βασιλεὺς ἀπέκτησε συνάμα καὶ ἀμέσως τὴν μεγάλην ὑπόληψιν, τὴν ὁποίαν ὁ Κάρολος ἀπώλεσεν. Ἡ Γενούα παρεδόθη, οἱ Φλωρεντινοὶ ἐκηρύχθησαν φίλοι του, ὁ Μαρκήσιος τῆς Μαντούας, ὁ δούξ τῆς Φερραρίας, οἱ Βεντουόλιοι (1) ἢ ἡγεμονίς τοῦ Φουρλίου, οἱ ἐξουσιασταὶ τῆς Φαουεντίας, τοῦ Πισχύρου, τοῦ Ἀριμίνου, τοῦ Καμαρίνου, τοῦ Πιομβίνου, οἱ Λουκαῖοι, οἱ Πισαῖοι, οἱ Σηναῖοι, ὅλοι ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν φιλίαν του. Τότε δὲ οἱ Ἐνετοί, οἵτινες δι' ν' ἀποκτήσωσι μικροτάτην ἔκτασιν τόπου εἰς τὴν Λομβαρδίαν, ἀποκατέστησαν τὸν εἰρημένον βασιλέα κύριον τῶν δύο τρίτων τῆς Ἰταλίας, ἐδυνήθησαν βεβαίως νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀφροσύνην των. Καθεὶς τῶρα ἄς κρίνῃ πόσον εὐκόλως ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐδύνατο νὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ὑπεροχὴν του, εἰάν ἤθελε συμμορφωθῆ μὲ ὅλους τοὺς εἰρημένους κανόνας, καὶ εἰάν προσέτι ἤθελε φροντίσει νὰ ἔχῃ τὴν ἀπαιτούμενην ἀσφάλειαν καὶ ὑπεράσπισιν ὅλοι οἱ φίλοι του οἵτινες, ὄντες πολλοί, ἀδύνα-

(1) Ἐξουσιασταὶ τῆς Βονωνίας.

τοι καὶ πεφοβημένοι, ἄλλοι μὲν ἕνεκα τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς ἐπικρατείας, ἄλλοι δὲ
 ἕνεκα τῶν Ἑνετῶν, εὐρίσκοντο εἰς τὴν
 ἀνάγκην νὰ εἶνε ἠνωμένοι μὲ αὐτόν· διὰ
 μέσου δὲ τῶν τοιούτων φίλων του ἠδύνατο
 νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ ἀπέναντι
 παντὸς ἄλλου δυνατοῦ. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς
 οὗτος, μόλις φθάσας εἰς τὰ Μεδιόλανα, ἔ-
 πραξε τὰ ἐναντία, διότι ἀμέσως ἐβοήθησε
 τὸν Πάπαν Ἀλέξανδρον νὰ κυριεύσῃ τὴν
 Ρωμανίαν. Δὲν ἐνόησεν ὅμως ὅτι διὰ τοῦ
 τοιούτου μέτρου ἐξησθένιζε μὲν αὐτὸς ἑαυ-
 τόν, στερούμενος τῶν φίλων του καὶ ἐκεί-
 νων, οἵτινες ἦσαν ἤδη εἰς αὐτόν ἀφωσιωμέ-
 νοι, καθίστανε δὲ μεγάλην τὴν ἐκκλησια-
 στικὴν ἐπικράτειαν διὰ τῆς προσθέσεως
 τοσαύτης κοσμικῆς ἰσχύος εἰς τὴν ἐπὶ το-
 σοῦτον ἰσχυροποιούσαν αὐτὴν πνευματικὴν
 δύναμιν. Τοῦ πρώτου λάθους γενομένου,
 ἠναγκάσθη ἐπομένως νὰ ἐξακολουθήσῃ βα-
 δίζων ἐπὶ τῶν αὐτῶν βημάτων μέχρι οὔ,
 διὰ νὰ περιστείλῃ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Ἀ-
 λεξάνδρου, καὶ διὰ νὰ ἐμποδίσῃ αὐτόν νὰ
 κυριεύσῃ τὴν Τυρρηνίαν, ὑπεχρεώθη νὰ
 ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ δὲν ἤρκεσεν,
 ὅτι ἐμεγάλυνε τὴν ἐπικράτειαν ἐκείνην,
 καὶ ὅτι ἐστερήθη τῶν φίλων του, ἀλλὰ
 προσέτι, θέλων νὰ λάβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν
 του τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, διένει-
 μεν αὐτὸ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας.
 Οὕτως, ἐνῶ πρότερον αὐτὸς καὶ μόνος
 ἦτον ἀπόλυτος τῆς Ἰταλίας κύριος, ἔθεσεν
 ἐπομένως παρ' αὐτῶ καὶ ἓνα ἐφάμιλλον
 ὥστε, οἱ ἐκ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ἐκεί-
 νης φιλόδοξοι καὶ κατ' αὐτοῦ δυσανασχε-

τοῦντες, νὰ εὐρίσκωσιν εὐκόλως καταφύ-
 γιον· καὶ ἐνῶ ἠδύνατο νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς
 τὸ βασίλειον ἐκεῖνο ὑποτελῆ τινὰ βασιλέα
 ἰδικόν του, ἀντὶ τούτου, ἐνεθρόνισεν ἄλλον,
 δυνάμενον ν' ἀποβάλῃ ἐκεῖθεν αὐτὸν τὸν
 ἴδιον. Ἀληθῶς ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀποκτᾶν
 εἶνε φυσικωτάτη καὶ συνηθεστάτη· διὰ
 τοῦτο πάντοτε, ὅσάκις οἱ δυνάμενοι ν' ἀ-
 ποκτήσῃσι κατορθόνουσι τὸν σκοπὸν των,
 εἶνε ἄξιοι ἐπαίνων μᾶλλον ἢ μομφῆς· ἀλλ'
 ὅταν δὲν δύνανται, καὶ μόνον τοῦτο ἀπαι-
 τοῦσι κατὰ πάντα τρόπον ν' ἀποκτήσῃσι,
 τότε τὸ λάθος των τοῦτο εἶνε ἄξιον κατα-
 κρίσεως. Ἐὰν λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλ-
 λίας ἠδύνατο διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεών του
 νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Νεαπόλεως, ὤφειλε
 νὰ πράξῃ τοῦτο· ἐὰν δὲν ἠδύνατο, δὲν ἔ-
 πρεπε νὰ τὴν διανείμῃ. Καὶ ἐὰν ἡ μετὰ
 τῶν Ἐνετῶν διανομὴ τῆς Λομβαρδίας ἐ-
 θεωρήθῃ ἄξια δικαιολογήματός τινος, διότι
 ἐνεκεν αὐτῆς ἠδυνήθησαν οἱ Γάλλοι νὰ εἰς-
 βάλλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ διανομὴ ὁμοίως
 τῆς Νεαπόλεως εἶνε ἄξια μέμψεως, διότι
 εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ὑπῆρχεν ἡ
 ἀνάγκη ἐκείνη. Ὁ Λουδοβίκος λοιπὸν ὑπέ-
 πεσεν εἰς τὰ ἀκόλουθα πέντε λάθη ἦτοι,
 ἐξήλειψε τοὺς μικροδυνατοὺς, ἠύξησεν εἰς
 τὴν Ἰταλίαν τὴν ἰσχὺν ἐνὸς ἄλλου ἰσχυ-
 ροῦ, ἔφερεν εἰς αὐτὴν ἓνα ξένον ἰσχυρό-
 τατον, δὲν κατώκησεν ἐντὸς αὐτῆς, δὲν
 ἔπεμψεν ἀποίκους. Τὰ λάθη ταῦτα, ζῶντος
 αὐτοῦ, ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ μὴ τὸν προξε-
 νήσωσιν οὐδεμίαν βλάβην, ἐὰν δὲν ἤθελε
 πράξῃ καὶ ἕτερον, νὰ καταστρέψῃ τοὺς
 Ἐνετούς, διότι, ἐὰν δὲν ἤθελε μεγαλύνῃ

τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικράτειαν, καὶ δὲν ἤθελε φέρει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν Ἰσπανόν, ἔργον φρόνιμον καὶ ἀναγκαῖον συγχρόνως ἤθελεν εἶσθαι νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἐνετούς· ἀλλ' ἀφοῦ ἔπραξε ταῦτα, δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἐνετῶν, ἐπειδὴ, ὄντες αὐτοὶ ἰσχυροί, ἤθελον πάντοτε ὑποχρεῶναι τοὺς λοιποὺς ν' ἀπέχῃσι παντὸς κινήματος κατὰ τῆς Λομβαρδίας, εἴτε διότι δὲν ἤθελον συναινέσει ποτὲ εἰς παρόμοιον κίνημα, ἐκτὸς μόνον, εἰάν ἐπρόκειτο νὰ γίνωσιν οἱ ἴδιοι κύριοι αὐτῆς, εἴτε διότι οἱ ἄλλοι δὲν ἤθελον ἀποφασίσαι νὰ τὴν ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ τὴν παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ἐνετούς, οὐδ' εἶχον τὴν γενναϊότητα νὰ ἐπιπέσωσι συγχρόνως καὶ κατ' ἐκείνης καὶ κατὰ τούτων. Καὶ εἰάν τις ἤθελεν εἶπει ὅτι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος παρεχώρησεν εἰς μὲν τὸν Πάπαν Ἀλέξανδρον τὴν Ῥωμανίαν, εἰς δὲ τὸν Ἰσπανόν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, θέλων ν' ἀποφύγῃ ἓνα πόλεμον, ἐπιφέρω εἰς ἀπάντησιν τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους, ὅτι δὲν πρέπει ποτὲ νὰ συγχωρῇ τις νὰ γίνηται μία παρεκτροπὴ διὰ νὰ ἀπαλλάττηται ἐνὸς πολέμου, διότι τὸν μὲν πόλεμον δὲν δύνασαι ν' ἀποφύγῃς, ἢ δὲ ἀναβολὴ τοῦ ἀποβαίνει ἐπιζήμιος πρὸς σέ. Καὶ εἰάν ἄλλος τις πάλιν ἤθελε προτείνει ὡς δικαιολόγημα τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν εἰς τὸν Πάπαν ὑπόσχεσιν νὰ ἐκτελέσῃ πρὸς ὄφελος τούτου τὸ ἔργον ἐκεῖνο διὰ νὰ διευκολύνη τὰ τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου του (1), καὶ ἐπιτύχῃ

(1) Ἀπὸ τῆς Ἰωάννας θυγατρὸς τοῦ Λουδο-

ὁ τοῦ Ῥουάνου Ἀρχιεπίσκοπος (1) τὸν πῖλον τοῦ Καρδινάλιου, ἀπαντῶ ἐπίσης μετὰ τοὺς ἰδίους ἐκείνους λόγους, τοὺς ὁποίους κατόπιν θέλω ἀναφέρει περὶ τῶν ὑποσχέσεων τῶν ἡγεμόνων καὶ πῶς αὐταὶ πρέπει νὰ τηρῶνται. Ἐσχσε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος τὴν Λουδοβάρδιαν, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς κανόνας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἠκολούθησαν ὅσοι, κύριοι γινόμενοι τόπου τινός, εἶχον συγχρόνως καὶ τὴν θελήσιν νὰ διατηρηθῶσιν εἰς αὐτόν. Τὸ συμβᾶν τοῦτο δὲν εἶναι διόλου παράδοξον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας φυσικώτατον καὶ συνηθέστατον. Περὶ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως ὠμίλησα εἰς Νάντην μετὸν Ῥουάνου, ὅταν ὁ Καῖσαρ Βοργίας, ὁ κοινῶς λεγόμενος Οὐαλεντῖνος, υἱὸς τοῦ Πάπα Ἀλεξάνδρου, κατεῖχε τὴν Ῥωμανίαν. Μὲ εἶπε λοιπὸν τότε ὁ Καρδινάλιος Ῥουάνου ὅτι οἱ Ἰταλοὶ δὲν ἦσαν ἐμπειροπόλεμοι, καὶ ἐγὼ τὸν ἀπεκρίθην ὅτι οἱ

βίκου ΙΑ', διὰ νὰ λάβῃ εἰς δεύτερον γάμον τὴν Ἄνναν τῆς Βρεττανίας. Ὁ Νάρδης λέγει ὅτι, εἰς τὴν περίστασιν ταύτην καὶ ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ', καὶ ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ΙΒ', ἀμοιβαίως ἔκαμον χρῆσιν τῶν πνευματικῶν μέσων πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν κοσμικῶν σκοπῶν των. Κοὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διὰ ν' ἀποκτήσῃ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του τὴν Ῥωμανίαν, ὁ δὲ Λουδοβίκος διὰ νὰ ἐνώσῃ τὴν Βρεττανίαν μετὰ τὸ βασίλειόν του.

(1) Μετὰ ταῦτα Καρδινάλιος. Ἐγρημάτισε δὲ καὶ ὑπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ', ἐπαινούμενος τὰ μέγιστα διὰ τὴν σοφὴν κυβέρνησιν του, τὴν ὑπεράσπισιν τὴν ὁποίαν προσέφερον εἰς τὰ φῶτα, καὶ διὰ τὰς ὁποίας κατέβαλε προσπαθείας ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς τακτοποίησιν τοῦ κλήρου.

Γάλλοι δὲν ἦσαν ἐγκρατεῖς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, διότι, εἰάν ἐγνώριζον αὐτά, δὲν ἤθελον συγχωρήσῃ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικράτειαν, νὰ γίνῃ τόσον ἰσχυρά. Ἐκ πείρας δὲ ἀπεδείχθη ὅτι, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἡ διαγωγή τῆς Γαλλίας ἐγένετο πρόξενος τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπικρατείας καὶ τῆς Ἰσπανίας, ἐξ αἰτίας τούτων ἀφ' ἐτέρου προῆλθεν ἡ καταστροφή τῆς γαλλικῆς ἰσχύος εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λοιπὸν συνάγομεν τὸν ἀλάνθαστον, ἢ σπανίως σφαλερὸν κανόνα ὅτι, ὁ γενόμενος αἴτιος ν' ἀναδειχθῇ ἄλλος τις ἰσχυρός, καταστρέφεται, καθότι εἴτε διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος, εἴτε διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ συνέδραμεν ἐκεῖνον, ἀμφοτέρω τὰ μέσα ταῦτα διεγείρουσιν ὑποψίας εἰς τὸν γενόμενον ἰσχυρόν.

Ω